

TÜRKİYE TÜRKÇESİNİN SES VARLIĞI VE SESLERİN KULLANIM SIKLIĞI

Ahmet KARADOĞAN*

Özet

Bu çalışmada Türkiye Türkçesindeki seslerin kullanım sıklığı metinler üzerinden tespit edilmeye çalışılmıştır. Türkçede kullanılan seslere, kullanım sıklığı açısından bakıldığında, ünlülerin daha fazla kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca seslerin imlâ kılavuzundaki kullanım oranları ile metinlerdeki kullanım oranları karşılaştırıldığında bazı seslerin kullanım oranlarının değiştiği görülmektedir. Çalışmada, bu değişikliklerin sebepleri üzerinde de durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Türkçesi, Sesler, Kullanım Sıklığı

Abstract

In this study the frequency of the use of phonemes in Turkish was analysed by focusing on the texts. If we look at the phonemes in Turkish, we see that vocals are mostly used phonemes. Moreover if the propositions of the use of the phonemes in İmlâ Kılavuzu [= Orthography Guide] and texts are compared, it can be seen that the proportion of the use of some vocals changes. This study focuses on the principal reasons of the changes in question.

Keywords: Turkish, Phonemes, Frequency of Use

0. Giriş / Konunun Önemi:

Dil ile uğraşan bütün araştırmacıların ittifakla kabul ettikleri gibi dilin malzemesi sestir. En küçük morfolojik birliklerden en büyük cümle birliklerine ve metinlere kadar bütün dil birlikleri ses ile kurulur (Ergin 1993: 29). Dil konusuyla uğraşanlar Eski Yunan'dan, Eski Hint'ten beri dil seslerinin özellikleri üzerinde durmuşlardır. Hint-Avrupa dilleri ailesinin keşfinde de seslerden ve karşılaştırmalı ses biliminden faydalanılmıştır (Aksan 1995: 25).

Bütün dillerin malzemesi ses olmasına rağmen her dilin kendine has bir ses dizgesi ve bir melodisi vardır. Kimi dillerde kimi sesler daha fazla kullanılırken, kimi sesler az kullanılmakta ya da hiç kullanılmamaktadır. Meselâ Türkiye Türkçesinde *j*, *f* ve *h* sesleri alıntı kelimeler haricinde kullanılmamaktadır. Sadece birkaç Türkçe kökenli kelime istisnâ olarak kullanılmaktadır. Bunlar da *b* ve *k* gibi başka seslerden dönmüştür. Yine,

* Dr., Kırıkkale Üniv. Fen-Edeb. Fak.

Türkçenin ses dizgesine göre bir kısım sesler yan yana gelmemektedir. Meselâ, Türkçede iki ünlü yan yana gelmez. Ya da hece sonunda iki sedalı ünsüz yan yana gelmez. Bu özellikler başka diller için geçerli olmayabilir. Fakat bu dillerde de kendi ses dizgelerine göre başka özellikler vardır.

Dil araştırmalarının sağlıklı yapılabilmesi için çalışılan dilin ses dizgesinin iyi bilinmesi gerekmektedir. Bu sebeple, Türklük Bilimi alanında çalışanların da Türkçenin ses dizgesini iyi bilmesi gerekir. Bu konuda atılabilecek ilk adım Türkiye Türkçesinin ses varlığını ve bu seslerin kullanım sıklığını tespit etmek olmalıdır. Türkiye Cumhuriyeti'nin resmî alfabesinde 29 harf vardır. Bu, Türkiye Türkçesinde 29 tane ses bulunduğu anlamına gelmez. Zaten Türk alfabesinde ünsüzlerin gösteriminde art damak ve ön damak ayrımı yapılmamıştır. Meselâ, art damak ve ön damak *k* sesi tek bir işaretle gösterilmektedir. Bu sebeple, Türkiye Türkçesindeki ses sayısı ile alfabedeki harf sayısı eşit değildir. Bu mesele farklı bir tartışma konusudur ve bu çalışmanın kapasitesini aşar. Ayrıca, bu çalışmada taramalar bilgisayar ortamında yapıldığı için metinlerdeki harflerin art damak ünsüzlerini mi yoksa ön damak ünsüzlerini mi karşıladıklarını tespit etmek mümkün olmamıştır. Ancak, art damak ve ön damak ünsüzlerinin ses değerlerinin birbirine çok oldukları düşünülürse Ölçünlü Türkiye Türkçesinde 29 tane temel ses kullanıldığı sonucu çıkarılabilir.

Türkiye Türkçesinde hangi seslerin daha fazla kullanıldığı sorusuna Türklük bilimiyle uğraşanlar yaklaşık cevaplar verebilir. Fakat kesin ve istatistiğe dayalı bir cevap verebilmek için metinler üzerinden tarama yapılmalıdır. Bu tarama sonucunda Türkiye Türkçesinin ses varlığı yaklaşık olarak ortaya çıkarılabilir. Bütün bunlar dikkate alınarak bu çalışmada metinler üzerinde tarama yapılmış ve Türkiye Türkçesinde kullanılan seslerin kullanım sıklığı tespit edilmeye çalışılmıştır.

1. Malzemenin Niteliği

Türkiye Türkçesinin ses varlığını tespit etmek için 130 civarında farklı hikâye metni kullanılmıştır. Hikâyeler 20. asrın başından itibaren yazılmış olanlardan seçilmiştir, her biri farklı yazarlara aittir. Bu yazarlar arasında Türk Edebiyatının meşhur yazarları olduğu gibi pek fazla tanınmamış olanlar ve edebiyat dünyasına yeni girmiş genç yazarlar da vardır. Amaç Türkiye Türkçesinin yazı dilinin ses varlığını tespit etmek olduğu için seçilen metinlerin edebî değerleri dikkate alınmamış, hatta her seviyeden metinler olmasına gayret edilmiştir.

Kullanılan metinlerden bir kısmı da gazetelerdeki köşe yazılarıdır. Bu yazılar genellikle son 10 yıla aittir. Gazete yazılarının seçiminde de herhangi bir ayırım yapılmamış, dört farklı gazeteden 13 farklı yazara ait 235 adet köşe yazısı kullanılmıştır. Hikâyelerde ve köşe yazılarında toplam 2.233.373 tane ses geçmektedir.

Kullanılan malzemelerden biri de İmlâ Kılavuzu (TDK 1996) olmuştur. İmlâ Kılavuzu'nun kelime dizini taranarak seslerin kullanım sıklığı tespit edilmiş ve metinlerdeki oranlarla karşılaştırılmıştır. Karşılaştırma sonucunda ilginç durumlar ortaya çıkmıştır. Çünkü, bilindiği gibi İmlâ Kılavuzu'ndaki kelimeler dizininde çekim ekleri yoktur. Türkçede çekimler tamamen eklerle yapılmakta ve bu ekler de metin içerisinde oldukça fazla kullanılmaktadır. Bu durumda kelimelerin çekim eksiz hâliyle metin içerisindeki hâlleri karşılaştırıldığında kimi seslerin kullanım oranı değişmektedir. Bu değişiklikte çeşitli ses olaylarının etkisi de olmaktadır. İmlâ Kılavuzu'nda toplam 554.884 ses vardır. Hikâyelerdeki, köşe yazılarındaki ve İmlâ Kılavuzu'ndaki seslerin toplamı 2.788.257'dir.

2. Türkiye Türkçesinde Seslerin Kullanım Sıklığı

İmlâ Kılavuzu ve metinlerdeki seslerin taranmasından aşağıdaki sonuç alınmıştır:

İmlâ Kılavuzu		Metinler	
554.884		2.233.373	
A: 68.341	= % 12,31	A: 259.952	= % 11,64
B: 10.609	= % 1,91	B: 64.369	= % 2,88
C: 7.509	= % 1,35	C: 20.924	= % 0,93
Ç: 8.350	= % 1,50	Ç: 26.207	= % 1,17
D: 12.352	= % 2,22	D: 104.300	= % 4,67
E: 49.651	= % 8,94	E: 199.928	= % 8,95
F: 5.096	= % 0,91	F: 9.570	= % 0,42
G: 6.908	= % 1,09	G: 30.923	= % 1,38
Ğ: 4.374	= % 0,78	Ğ: 23.101	= % 1,03
H: 6.926	= % 1,24	H: 25.306	= % 1,13
I: 26.580	= % 4,79	I: 114.027	= % 5,10
İ: 39.128	= % 7,05	İ: 188.293	= % 8,43
J: 717	= % 0,12	J: 680	= % 0,03
K: 41.039	= % 7,39	K: 105.567	= % 4,72
L: 40.512	= % 7,30	L: 131.974	= % 5,90

M: 32.629	= % 5,88	M: 85.349	= % 3,82
N: 24.490	= % 4,41	N: 159.652	= % 7,14
O: 12.903	= % 2,32	O: 56.651	= % 2,53
Ö: 4.097	= % 0,73	Ö: 17.890	= % 0,80
P: 7.444	= % 1,34	P: 18.934	= % 0,84
R: 30.587	= % 5,51	R: 156.018	= % 6,98
S: 20.398	= % 3,67	S: 68.138	= % 3,05
Ş: 11.615	= % 2,09	Ş: 39.440	= % 1,76
T: 27.229	= % 4,90	T: 71.817	= % 3,21
U: 15.706	= % 2,83	U: 73.756	= % 3,30
Ü: 10.712	= % 1,93	Ü: 44.406	= % 1,98
V: 5.407	= % 0,97	V: 21.764	= % 0,97
Y: 13.008	= % 2,34	Y: 79.024	= % 3,53
Z: 10.567	= % 1,90	Z: 35.413	= % 1,58

Sesler, kullanım sıklığına göre sıralandığında şu sonuç çıkmaktadır:

İmlâ Kılavuzu

554.884

Metinler

2.233.373

1) A: 68.341	= % 12,31	1) A: 259.952	= % 11,64
2) E: 49.651	= % 8,94	2) E: 199.928	= % 8,95
3) K: 41.039	= % 7,39	3) İ: 188.293	= % 8,43
4) L: 40.512	= % 7,30	4) N: 159.652	= % 7,14
5) İ: 39.128	= % 7,05	5) R: 156.018	= % 6,98
6) M: 32.629	= % 5,88	6) L: 131.974	= % 5,90
7) R: 30.587	= % 5,51	7) I: 114.027	= % 5,10
8) T: 27.229	= % 4,90	8) K: 105.567	= % 4,72
9) I: 26.580	= % 4,79	9) D: 104.300	= % 4,67
10) N: 24.490	= % 4,41	10) M: 85.349	= % 3,82
11) S: 20.398	= % 3,67	11) Y: 79.024	= % 3,53

12) U: 15.706	= % 2,83	12) U: 73.756	= % 3,30
13) Y: 13.008	= % 2,34	13) T: 71.817	= % 3,21
14) O: 12.903	= % 2,32	14) S: 68.138	= % 3,05
15) D: 12.352	= % 2,22	15) B: 64.369	= % 2,88
16) Ő: 11.615	= % 2,09	16) O: 56.651	= % 2,53
17) Ü: 10.712	= % 1,93	17) Ü: 44.406	= % 1,98
18) B: 10.609	= % 1,91	18) Ő: 39.440	= % 1,76
19) Z: 10.567	= % 1,90	19) Z: 35.413	= % 1,58
20) Ç: 8.350	= % 1,50	20) G: 30.923	= % 1,38
21) C: 7.509	= % 1,35	21) Ç: 26.207	= % 1,17
22) P: 7.444	= % 1,34	22) H: 25.306	= % 1,13
23) H: 6.926	= % 1,24	23) Ğ: 23.101	= % 1,03
24) G: 6.908	= % 1,09	24) V: 21.764	= % 0,97
25) V: 5.407	= % 0,97	25) C: 20.924	= % 0,93
26) F: 5.096	= % 0,91	26) P: 18.934	= % 0,84
27) Ğ: 4.374	= % 0,78	27) Ö: 17.890	= % 0,80
28) Ö: 4.097	= % 0,73	28) F: 9.570	= % 0,42
29) J: 717	= % 0,12	29) J: 680	= % 0,03

Seslerin kullanım sıklığına bakıldığında ünlülerin ünsüzlere göre daha fazla kullanıldığı görülmektedir. Toplam ünlü sayısı sekiz olmasına rağmen kullanım oranları %40 civarındadır. Bu durum doğal karşılanmalıdır; Türkçede her hecede mutlaka bir ünlünün bulunması gerekir; ünsüzler tek başlarına hece oluşturamazlar. Fakat aynı durum ünsüzler için geçerli değildir, ünlüler tek başlarına bir hece oluşturabilirler. Ünlülerin kullanım sıklığı ve oranları Őu Őekildedir:

İmla Kılavuzu

A: 68.341	= % 12,31
E: 49.651	= % 8,94
İ: 39.128	= % 7,05
I: 26.580	= % 4,79

Metinler

A: 259.952	= % 11,64
E: 199.928	= % 8,95
İ: 188.293	= % 8,43
I: 114.027	= % 5,10

U: 15.706	= % 2,83	U: 73.756	= % 3,30
O: 12.903	= % 2,32	O: 56.651	= % 2,53
Ü: 10.712	= % 1,93	Ü: 44.406	= % 1,98
Ö: 4.097	= % 0,73	Ö: 17.890	= % 0,80
Toplam	= % 40,9	Toplam	= % 42,73

Ünlülerin kullanım oranlarında dikkati çeken bir başka nokta art damak ünlülerinin daha fazla kullanılmakta olmasıdır:

Art Damak Ünlüleri

İmlâ Kılavuzu		Metinler	
A: 68.341	= % 12,31	A: 259.952	= % 11,64
I: 26.580	= % 4,79	I: 114.027	= % 5,10
U: 15.706	= % 2,83	U: 73.756	= % 3,30
O: 12.903	= % 2,32	O: 56.651	= % 2,53
Toplam	= % 22,25	Toplam	= % 22,57

Ünlülerin % 54,40'ı art damak Ünlülerin % 52,82'si art damak

Ön Damak Ünlüler

İmlâ Kılavuzu		Metinler	
E: 49.651	= % 8,94	E: 199.928	= % 8,95
İ: 39.128	= % 7,05	İ: 188.293	= % 8,43
Ü: 10.712	= % 1,93	Ü: 44.406	= % 1,98
Ö: 4.097	= % 0,73	Ö: 17.890	= % 0,80
Toplam	= % 18,65	Toplam	= % 20,16

Ünlülerin % 45,60'ı ön damak Ünlülerin % 47,19'u ön damak

Ünlülerin kullanımına düzlük – yuvarlak açısından bakıldığında, düz ünlülerin yuvarlak ünlülere göre oldukça fazla kullanılmakta olduğu görülmektedir:

Düz Ünlüler**İmlâ Kılavuzu**

A: 68.341	= % 12,31
E: 49.651	= % 8,94
İ: 39.128	= % 7,05
I: 26.580	= % 4,79
Toplam	= % 33,09
Ünlülerin % 80, 90'ı Düz	

Metinler

A: 259.952	= % 11,64
E: 199.928	= % 8,95
İ: 188.293	= % 8,43
I: 114.027	= % 5,10
Toplam	= % 34,12
Ünlülerin % 79,87'si Düz	

Yuvarlak Ünlüler**İmlâ Kılavuzu**

U: 15.706	= % 2,83
O: 12.903	= % 2,32
Ü: 10.712	= % 1,93
Ö: 4.097	= % 0,73
Toplam	= % 7,81
Ünlülerin % 19,09'u Yuvarlak	

Metinler

U: 73.756	= % 3,30
O: 56.651	= % 2,53
Ü: 44.406	= % 1,98
Ö: 17.890	= % 0,80
Toplam	= % 8,61
Ünlülerin % 20,15'u Yuvarlak	

Yukarıda da belirtildiği gibi düz ünlüler yuvarlak ünlülere göre oldukça fazla kullanılmaktadır. Bunun sebebi öncelikle Türkiye Türkçesinde ilk heceden sonra geniş yuvarlak ünlülerin bulunmamasıdır. Ayrıca düzlük – yuvarlaklık uyumuna göre de ilk heceden sonra yuvarlak ünlü gelme ihtimali düz ünlü gelme ihtimaline göre daha azdır. Çünkü, ilk hecedeki düz ünlüden sonra kesinlikle yuvarlak ünlü gelememektedir; fakat ilk hecedeki yuvarlak ünlüden sonra düz – geniş ünlü gelebilmektedir. Bu durumda kelimelerin ilk hecelerindeki ünlüler düzlük – yuvarlaklık bakımından eşit olsalar bile ilerleyen hecelerde düz ünlülerin sayısı artacaktır.

İmlâ Kılavuzu ile metinlerdeki oranlara bakıldığında oranlara bakıldığında a sesinin Türkiye Türkçesinde en çok kullanılan ses olduğu görülmektedir. Daha sonra e sesi gelmektedir. Üçüncü sırayı İmlâ Kılavuzu'nda k, metinlerde ise i sesi almaktadır. K sesinin İmlâ Kılavuzu'nda, metinlere göre % 2,67 daha yüksek oranda kullanılmış olduğu görülmektedir. Bu durum, İmlâ Kılavuzu'nda bütün fiillerin mastar eki ile gösterilmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Metinlerde ise mastar eki yerine zaman ve şahıs ekleri gelmektedir. Metinlerde k sesinin oranının düşmesinde, kelime sonundaki k seslerinin ün-

lüyle başlayan bir ek aldığında sedalılaşarak ğ sesine dönmesi de etkili olmaktadır. Bu durum, ğ sesinin İmlâ Kılavuzu'nda % 0,78, metinlerde ise % 1,03 gibi bir oranda kullanılmış olmasından da anlaşılmaktadır. Kısacası, İmlâ Kılavuzu'nda bazı kelimelerin sonundaki k sesi metinlerde ğ sesine dönmüştür.

Metinlerde i sesinin yüzdesinde bir miktar (% 1,38) artış olmuştur. Bu artış muhtemelen, bilinen geçmiş zaman eki, öğrenilen geçmiş zaman eki, şahıs ekleri, bildirme ekleri, iyelik ekleri, belirtme hâli eki ve çekim eklerinden önce gelen yardımcı ses dolayısıyla gerçekleşmiştir.

İmlâ Kılavuzu'nda m sesi 5,88'lik bir yüzdeye sahipken metinlerde bu oran % 3,82'ye düşmektedir. Birinci şahıs iyelik eki, bildirme eki, şahıs eki ve öğrenilen geçmiş zaman eki gibi bünyesinde m sesi bulunduran çekim ekleri vasıtasıyla bu oranın metinlerde daha da artması beklenirdi. Fakat tersine azalmıştır. Bunun sebebi muhtemelen, İmlâ Kılavuzu'ndaki m'li kelimelerin bir kısmının kullanım sıklığının oldukça düşük olmasıdır.

İmlâ Kılavuzu'nda n sesinin kullanım oranı % 4,41'dir. Metinlerde bu oran % 7,14'e yükselmiştir. Bu artışta ikinci şahıs iyelik eki, ikinci şahıs bildirme eki ve ikinci şahıs eki gibi bünyesinde n sesi bulunduran çekim ekleri etkili olmuştur.

İmlâ Kılavuzu'nda r sesinin kullanım oranı % 5,51'dir. Metinlerde % 1,47'lik artışla % 6,98 olmuştur. Bu artışta, bünyesinde r sesi bulunduran geniş zaman eki (-r, -Ar), bildirme eki (-Dir) ve şimdiki zaman eki (-yor) etkili olmuştur.

Metinlerde kullanım oranı artan seslerden biri de y olmuştur. Bu sesin kullanım oranı İmlâ Kılavuzu'nda % 2,34 iken metinlerde % 1,19'luk bir artışla % 3,53 olmuştur. Muhtemelen bu artışta şimdiki zaman eki ve çekim eklerine gelen yardımcı ses etkili olmuştur.

Seslerin kullanım oranındaki değişikliklerde yukarıda k sesinde de değinildiği gibi kimi ses hadiseleri etkili olmuştur. Burada hemen t ve d seslerinin durumu dikkati çekmektedir. İmlâ Kılavuzu'nda t sesi % 4,90'luk oranda, d sesi ise % 2,22'lik oranda kullanılmaktadır. Metinlerde ise t sesinin oranı % 3,21, d sesinin oranı ise % 4,67'dir. Buradan anlaşıldığına göre t sesinin kullanımı metinlerde azalmakta, buna karşılık d sesinin kullanımı artmaktadır. Bu durumun sebeplerinden bir tanesi son sesi t olan kelimelere ünlüyle başlayan çekim eki geldiğinde t sesinin sedalılaşarak d sesine dönmesidir. Diğer önemli etkenler ise bünyesinde d sesi bulunduran bilinen geçmiş zaman eki, bulunma hâli eki ve uzaklaşma hâli ekinin İmlâ Kılavuzu'nda bulunmamasında rağmen metinlerde sıkça kullanılmış olmasıdır.

İmlâ Kılavuzu'nda kullanım oranı % 1,34 olan p sesinin metinlerde daha az kullanıldığı görülmektedir. Çünkü metinlerdeki oranı % 0,84'dir. Buna karşın b sesinin İmlâ Kılavuzu'ndaki oranı % 1,91 iken, metinlerde % 2,88'dir.

Metinlerde *p* sesinin kullanım oranının azalırken *b* sesinin kullanım oranının artması, son sesi *p* olan kelimelere ünlüyle başlayan bir çekim eki geldiğinde *p* sesinin sedalılaşarak *b* olmasından kaynaklanmaktadır.

3. Sonuç:

Türkçede kullanılan seslerin kullanım sıklığının tespit edilmesi bize çeşitli avantajlar sağlayabilir. Türkçenin ses dizgesine en çok yatkın olan sesler tespit edilerek yeni kelimeler türetilirken kullanılan eklerde bu seslerin bulunup bulunmaması dikkate alınabilir. Bu sayede dilin ses dizgesi korunabilir.

Türkçede kullanılan seslere, kullanım sıklığı açısından bakıldığında, ünlülerin daha fazla kullanıldığı görölmektedir. Ayrıca seslerin İmlâ Kılavuzu'ndaki kullanım oranları ile metinlerdeki kullanım oranları karşılaştırıldığında bazı seslerin kullanım oranlarının değiştiği görölmektedir. Bu durum metinlerde çekim eklerinin kullanılmış olmasından ve çekim ekleri sebebiyle gerçekleşen bazı ses hadiselerinden kaynaklanmaktadır.

Kaynaklar

Aksan, Dođan (1995), *Her Yönüyle Dil - Ana izgileriyle Dilbilim*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları 439.

Banguođlu, Tahsin (2000), *Türkçenin Grameri*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları 528.

Ergin, Muharrem (1993), *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul: Bayrak Basım / Yayın / Tanıtım.

TDK (1996), *İmlâ Kılavuzu*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları 525.